

ВІКТИМІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ І ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ

Організована злочинність і підприємство — це дві форми соціальних процесів, що певною мірою можуть взаємодіяти між собою. Рівень віктимізації підприємництва відбиває не тільки досвід спілкування жертв із правопорушниками, а й віктимні перерпі підприємств, їхнє відчуття особистої і соціальної безпеки, зміни у соціальній політиці, політиці страхування, діяльності засобів масової інформації, суспільному настрою у цілому. У віктимізації як сукупності випадків заповнення особи (соціальної спільноти) фізичної чи моральної шкоди деякою мірою відображається людська деструктивність, що реалізується в злочині. При цьому рівень віктимізації підприємств дещо перевищує рівень зареєстрованих злочинів. У той же час рівень віктимізації населення певного регіону у 2—2,5 рази вище кількості зареєстрованих щодо їх злочинів. Причому розрив тим більший, чим більш активне населення у боротьбі зі злочинністю і чим менше у нього розвинуто відчуття особистої безпеки. Стурбованість підприємств захистом власності, прийняття ними додаткових заходів безпеки вирішює відчуття віктимізації і небезпеки скоєння злочинів. Це можна пояснити об'єктивним зрощуванням підприємницьких структур зі злочинними угрупованнями і певним обмеженнями, впливом організованої злочинності на підприємстві.

Прогалини старого кримінального законодавства поряд з прогалинами практики правозастосовної діяльності призвели до того, що економічна злочинність у своїй загальній масі залишається латентною. Ухвалення від сплати податків стало "національним експортом", шахрайство з кредитними ресурсами — "замовленим" злочинном, а злочинність підприємств перетворилася на загрозливу національну безпеку. Сукупний економічний збиток, заповнюваний асоціальною поведінкою підприємств, сприймається у суспільстві як корупція й організована злочинна активність. Монополізація злочинними групами певних сегментів легального бізнесу, економічної і соціальної контролю над підприємствами з боку організованих злочинних формувань також перетворилася на реальність розвитку суспільства в Україні. Недостатня регуляція економічних відносин з боку держави спричинила створення компенсаторних тійових механізмів так званої "рівнобіжної економіки", "рівнобіжної банківської системи", "рівнобіжної юстиції", у якій, як свідчить світовий досвід, не останню роль відіграють організовані злочинні формування. При цьому в системі сучасних суспільних відносин, як правило, підприємстві одночасно виступають як жертвами, так і учасниками злочинної діяльності. Прагнення до неконтрольованого збагачення з боку підприємств, певним чином доповнює прагнення кримінальних структур і корумпованого чиновництва збагатитися за рахунок підприємств.

Дослідження процесу віктимізації підприємництва, зокрема, показало те, що з розвитком Української держави, удосконаленням системи соціального контролю та іншими трансформаціями, значна частина організованих злочинних формувань з "бандитсько-рекетирських" перетворилася у законспіровані і найчастіше легалізовані господарські структури, що займаються підприємницькою діяльністю. Вектор віктимізації підприємств змінився від масового кримінально-каранного вимагання — до масового зловживання владою або певними повноваженнями. Зрощування підприємств і кримінальних структур, відмінна грошей через підприємницьку структуру також деякою мірою збільшує віктимізацію підприємств від загальнокарних злочинів, асимілює їх зі злочинністю і корупціонерами.

Таким чином, з одного боку, наявність підприємств-жертв утворює поле віктимності і пошуку на злочинні послуги організованих злочинних формувань. З іншого боку, активізація підприємницької діяльності у кримінальній сфері веде до зрощування підприємств і злочинних формувань, до гомеостатичного процесу взаємозв'язків і взаємозалежностей організованої злочинності і підприємництва.

Тобто йдеться про симбіоз, взаємодоповнення віктимізації підприємництва й організованої злочинності. Підприємництво, підготовлюючи організовану злочинність, асимілюється з нею; у свою чергу, організована злочинність легалізується через підприємництво і

зазначений механізм взаємопроникнення і взаємодоповнення тим ефективніший, чим більш вигідним для підприємств є спілкування з організованим злочинним середовищем у порівнянні з державою.

Протягом квітня-червня 2000 р. у Одесі здійснено опитування підприємств, мета якого — з'ясування віктимізації підприємств у 1999 р. Методика — телефонне інтерв'ю за технологією САТІ, використаною в Світовому товаристві економічної віктимології, й особисте опитування. Кількість респондентів: 500 чоловік — телефонне інтерв'ю, 100 чоловік — особисте опитування. Відповідно до отриманих результатів погрози насильством у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності протягом 1999 р. зазнали 4 відсотки підприємств, погрози знищенням майна підприємства — лише 1 відсоток. Таким чином, реальні погрози з боку кримінальних структур у 1999 р. зазнали 5 відсотків респондентів. Близько 3 відсотки опитаних вважають, що у районі розташування їх підприємств існують організовані злочинні угруповання, що заважають їм працювати, 77 — не змогли відповісти, і лише 20 відсотків припускають, що такі угруповання відсутні. Можливо, високий відсоток респондентів, що дали непевну відповідь, і викликані небажанням підприємств давати характеристики своїм "заступникам" з боку злочинного світу. Разом з тим, показав і такі факти: 17 відсотків підприємств виважують район здійснення бізнесу цілком безпечним у плані захисту від злочину; 60 — досить спокійним і лише 23 відсотків — небезпечним. Для захисту майна й особистої безпеки від злочинних зазіхань 27 відсотків підприємств уклали договір з Державною службою охорони, 21 — з приватним охоронним агентством, 25 — створили власну службу безпеки, 27 — установили захисні ґрати на приміщенні, 43 відсотки — установили охоронну сигналізацію. Тривожним фактором, що певною мірою свідчить про наявність кримінальних зв'язків і взаємозалежностей між підприємствами і злочинністю, служив високий рівень створення власних служб безпеки, орієнтованих на вирішення кримінальних проблем без залучення правоохоронних органів, а також укладення підприємствами, що спеціалізуються на сфері торгівлі, угод із приватними охоронними агентствами — у цілому 53 відсотки. З огляду на контроль зазначених агентств організованими злочинними формуваннями рівень прихованої віктимізації тут може бути досить високим. Даніна легально виплачується охоронній фірмі дирекції ринку за місце, організацію безпеки торгівлі та майна тощо. Таким чином, незважаючи на низький рівень виявлених згідно з даними опитування погроз підприємствам, віктимні перерпі підприємств досить високі, що пов'язано з тим, що стурбованість загальним рівнем злочинності, так і зв'язністю певної частини під-

приємств у своїй діяльності з легалізованими структурами, що прикривають той чи інший вид "охоронної" кримінальної організованої злочинної діяльності.

Основними формами кримінальної віктимізації за попередніми даними є: розкрадання майна, у тому числі особистого, залучення у корупційну мережу через конвертаційні центри і системи рівнобіжної господарської юстиції, шахрайство, зрідка вимагання. Шнайменше 7 відсотків опитаних за 1999 р. ставали жертвами крадіжок та інших форм розкрадань майна підприємства, 4 — жертвами хуліганства, 5 — вимагання, поборів, 0,2 — жертвами тілесних ушкоджень, 12 — жертвами крадіжок особистого майна, 9 відсотків — жертвами шахрайства. У цілому близько 37 відсотків опитаних ставали жертвами злочинів хоча б раз за

зазначений період часу. При цьому лише 20 відсотків з них (60 відсотків потерпілих) зверталися у правоохоронні органи за допомогою у розкритті злочину. Мотивуванням було або невіра у можливості органів охорони правопорядку, або недостатньо значний збиток, що вимагає уваги правоохоронних органів. Результати опитування свідчать також, що, на жаль, основним віктимізуючим фактором для підприємств зараз є держава і деякі її органи. Значена обставина може сприяти залученню значної групи підприємств у незаконну діяльність, пов'язану з активністю організованих злочинних формувань. Високий рівень корумпованості державного апарату і незахищеність підприємств з боку держави підтверджується і тим, що 60 відсотків підприємств, які брали участь в анонімному опитуванні зізналися, що їм доводилося давати хабара державним службовцям (у більшості випадків — близько 40 відсотків — представникам податкових органів), 25 відсотків відмовилися відповісти на це запитання і лише 15 відсотків стверджували, що давати хабара їм не доводилося. Застається, що остання цифра дуже занижена і пов'язана скоріше високою правовою культурою певної частини підприємств, знайомих з можливістю притягнення до

організованої злочинності залежить найбільше від економічного стану підприємства і втягнення сфери діяльності підприємства у пале інтересів організованих злочинних угруповань, — індикатор такої віктимізації (ураження вимаганням) свідчить про те, що, як правило, у числі найбільш віктимних виявляються категорії підприємств, діяльність яких пов'язана з кримінальним ринком (торгівля алкоголем, тютюновими виробами тощо);

— процес залучення підприємств у кримінальний оборот в Україні пройшов кілька стадій. На першій — формування ринкових відносин — підприємств розглядалися як "дівна корова" організованих злочинних угруповань бандітського типу. На наступній — у процесі зрощування організованих злочинних формувань і органів державної влади — підприємств частіше зіштовхуються з тиском з боку владних структур та їх корумпованих представників;

— "захист" і "вимагання" підприємств мають тотальний характер і застосовуються співробітниками правоохоронних структур і несдержаних охоронних служб, контролюючими відповідний сегмент ринку, а не організованими злочинними угрупованнями;

— організовані злочинні угруповання, легалізуючи значну частину своєї діяльності, зосередили свою увагу на створенні й експлуатації рівнобіжної банківської системи (конвертаційні центри), "відмінні" грошей через фіктивні структури, створенні фірм-наслідків, що, користуючись підльгами з оподаткування, сприяють ухиленню значної частини клієнтів від сплати податків, шахрайство з кредитними ресурсами, домінуванню в сегментах ринку, спрямованих на експорт і импорт високоліквідної продукції, контрабанді.

З огляду на те, що зазначені види економічної діяльності злочинних формувань вимагають постійного контакту з представниками правоохоронних органів і розширення сфер впливу, продовжується боротьба за перерозподіл влади і процес корупційного розкладання деякої частини держслужбовців. При цьому віктимність підприємств лише підвищується, оскільки пер неоподаткованих платежів і втягнення у кримінальний економічний оборот обумовлюють їх залежність від кримінальних структур у сфері керування фінансами, здійснення зовнішньоекономічної діяльності, торгівлі ліквідною продукцією.

В'ячеслав ТУЛЯКОВ,
доктор юридичних наук,
доцент Одеської національної
юридичної академії

Поздоровляємо Вячеслава Олексійовича із успішним захистом докторської дисертації на тему "Вчення про жертву злочину: соціальні і правові основи"!

Бажаємо подальших успіхів на науковій ниві.

Майорчук Анатолій БУРТОВОГО